CÂTEVA CONSIDERAȚII PE MARGINEA GLOSELOR INTRATEXTUALE DIN *CĂRTICICA NĂRAVURILOR BUNE PENTRU TINERIME* (SIBIU, 1819)

QUELQUES REMARQUES SUR LES GLOSSES INTRA-TEXTUELLES DANS *CĂRTICICA NĂRAVURILOR BUNE PENTRU TINERIME* [LE LIVRE DES BONNES MANIÈRES À L'USAGE DE LA JEUNESSE] (SIBIU, 1819)

(Résumé)

Dans notre étude, nous allons nous pencher sur l'analyse des gloses intra-textuelles parenthétiques répertoriées dans un ouvrage traduit de l'allemand en roumain par Moise Fulea, intitulé *Cărticica năravurilor bune pentru tinerime* [Le livre des bonnes manières à l'usage de la jeunesse] (Sibiu, 1819), tout en mettant en évidence, au-delà des informations sémantiques véhiculées, le caractère didactique de celles-ci.

Mots-clés: Moise Fulea, Johann Heinrich Campe, gloses intra-textuelles, marquage parenthétique.

1. Introducere

Un subiect predilect al cercetărilor din ultimii ani îl reprezintă modul de realizare, de exprimare a gloselor (Steuckardt, Niklas-Salminen 2005; Timotin 2013: 205–221; Aldea 2011: 15–22; Aldea 2012: 305–309).

În lucrarea noastră nu ne propunem să realizăm o trecere în revistă a studiilor teoretice consacrate acestei teme, ci dorim să ne aplecăm exclusiv asupra analizei gloselor intratextuale repertoriate în *Cărticica năravurilor bune pentru tinerime*, lucrare tradusă din germană în română de Moise Fulea și tipărită la Sibiu, în tipografia lui Ioan Bart, în 1819.

1.1. Moise Fulea: schiță bio-bibliografică

Născut în 1787, în Ludoș (jud. Sibiu) – decedat în 14/26 noiembrie 1863 în Sibiu (Păcurariu 1996, s.v. *Fulea Moise*), Moise Fulea a urmat studiile

BDD-V4250 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 18:17:11 UTC)

liceale cu specializarea filosofie și drept la Cluj (Roșca 1937: 19), după care, începând cu anul 1812, cu susținerea „fondului sidoxial" (Roșca 1911: 7), a fost acceptat la studii teologice la Universitatea din Viena (Roșca 1911: 7; Păcurariu 1996, s.v. *Fulea Moise*). Rechemat de la studii doi ani mai târziu de către episcopul Vasile Moga, Moise Fulea „a fost numit director al școalelor [românești ortodoxe, nota n. – M.A.] din întreaga dieceză" (Roșca 1911: 7), succedând în această funcție lui Dimitrie Eustatievici (1786–1795), Radu Tempea (1795–1808) și Gheorghe Haines (1808–1814): „[...] pentru supraveghierea școalelor din eparhia bisericei noastre din Ardeal au fost instituiți ca inspectori: Dimitrie Eusthatievici numit de episcopul Gedeon Nichitici [...], apoi Radu Tempian; George Haines și Moise Fulea, protopopul Sibiiului al II-lea" (Roșca 1911: 25)[1]. În același timp, el a funcționat și ca „protopresbiterul tractului Sibiiu II, și asesor consistorial" (Roșca 1911: 92).

Dincolo de activitatea sa teologică bine cunoscută și apreciată, Moise Fulea a fost implicat și în organizarea învățământului transilvănean, în general, și a „unui seminar corespunzător pentru creșterea clerului ortodox" (Roșca 1911: 7), în particular, implicare înregistrată în documentele epocii (Albu 1972: 890–897; Oltean 1989: 169–172). Pentru a asigura un personal pedagogic instruit care să predea în școlile românești neunite, pe lângă obiectele de studiu cu specific teologic, începând din 1816 și „Până pela anul 1830 Moise Fulea ca director de școale, a ținut dela Dumineca Tomii, până la Rusalii și un curs așa numit pedagogic, sau mai bine pregătitor, în care curs junii și toți, cari aspirau a fi dascăli, se exerciau în toate acele obiecte, cari se învățau pe atunci în școalele noastre poporale: Cântările bisericești și tipicul, cetirea și aritmetica, cele 4 specii, scrierea, catehismul" (Roșca 1911: 25). După 1830, a continuat să predea „în cursul teologic [...] Cântările bisericești și Tipicul" (Roșca 1911: 86), până în octombrie 1849, când, „din cauza slăbiciunei bătrânețelor", a solicitat „să fie dispensat de deregătoria profesorală, pe care o a purtat 35 ani" (Roșca 1911: 21).

Ca dascăl, Moise Fulea a fost conștient de importanța și necesitatea cărților, în general, și a manualelor școlare, în particular. În această calitate, M. Fulea va contribui la înzestrarea școlilor cu manuale prin efortul personal de transpunere – „Acest obicei [...] de a traduce cărțile de școală de-a dreptul din nemțește, nu trebuie să surprindă prea mult. El stă, pe de o parte, în

[1] Vezi și N. Albu, *Copia unui manuscris necunoscut al lui Moise Fulea*, în „Mitropolia Ardealului", anul XVII, noiembrie-decembrie 1972, nr. 11-12, p. 890; Vasile Oltean, Școala românească din Șcheii Brașovului, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, p. 169; Mircea Păcurariu, *Istoria bisericii românești din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș pînă în 1918*, Cluj-Napoca, 1992, p. 280, 356-357; Onisifor Ghibu, *Din istoria literaturii didactice românești*, ediție îngrijită de Octav Păun, Tabel cronologic, studiu introductiv, note și comentarii: V. Popeangă, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1975, nota 36, p. 287.

BDD-V4250 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 18:17:11 UTC)

legătură cu sistemul practicat la Viena, de a da în două limbi cărțile socotite acolo bune pentru școală, pe de alta ele sânt o urmare a convingerii rămânerii noastre în urmă, în ce privește școala, și a înaintării noastre mai grabnice prin adoptarea aproape literală a mijloacelor de care se servesc germanii în opera lor de luminare" (Ghibu 1975: 82) – în românește a două lucrări, întrebuințate în arealul habsburgic în procesul de educare și formare a tinerilor elevi, devenind astfel „autorul cărților didactice" (*Minerva. Enciclopedie română* 1929, s.v. *Fulea Moise*). Prima dintre acestea este o *Bucoavnă sau cărticică de nume pentru trebuința pruncilor românești neuniți din Ardeal*, tradusă din germană după *Abecedarul nemțesc pentru școlile orășenești* și apărută la Sibiu, în tipografia lui Gheorghie de Clozius, în 1815, reeditată în 1820 și 1926 (Ghibu 1975: 80–82). Patru ani mai târziu, vede lumina tiparului o altă lucrare tradusă tot din germană, „care putea fi socotită drept continuare a bucoavnei" (Ghibu 1975: 82), intitulată *Cărticica năravurilor bune pentru tinerime,* care, la rândul său, a cunoscut două ediții (1819, 1837). Pe lângă aceste două traduceri, Moise Fulea va publica și o *Bucoavnă de normă cu slove românești și latinești*, Sibiiu, 1820 (Roșca 1911: 92), ce „[...] a fost o metodică pentru auditorii cursurilor preparandiale de pe atunci, numite «normă»" (Diaconovich 1900, s.v. *Fulea, Moisi*).

1.2. Moise Fulea, *Cărticica năravurilor bune pentru tinerime* (Sibiu, 1819)

În continuare, voi face o prezentare succintă a volumului care stă la baza analizei noastre. Astfel, pentru realizarea studiului nostru, am folosit exemplarul aflat în colecţiile Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga", din Cluj-Napoca, înregistrat sub cota BRV 1035.

Cărticica năravurilor bune pentru tinerime a apărut la Sibiu, în 1819, în tipografia lui Ioan Bart. Însumând 146 de pagini, cartea este o traducere în românește a lucrării lui Johann Heinrich Campe, *Sittenbüchlein für Kinder aus gesitteten Ständen* (1790)[1], putând fi înscrisă în „literatura pedagogică ce cunoscuse un deosebit avânt în Germania, recomandând comportarea «burgheză» și respectul preceptelor religioase" (Duțu 1968: 312).

Redactată integral cu grafie chirilică și organizată în patru părți, numite „dialoguri", cartea aduce în prim-plan un set de reguli socio-morale elementare și necesare fiecărui individ pentru a deveni un cetățean al „marelui imperiu", însă, deși „Cartea lui Fulea e foarte frumoasă, plină de idei morale expuse într-o formă convingătoare, dar ea e cu totul străină de viața și firea românului" (Ghibu 1975: 189).

[1] Consultat on-line în 3 aprilie 2015: http://digisrv-1.biblio.etc.tu-bs.de:8080/docportal/servlets/MCRFileNodeServlet/DocPortal_derivate_00019712/1006-9756.pdf.

BDD-V4250 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 18:17:11 UTC)

2. Glose intratextuale în *Cărticica năravurilor bune pentru tinerime*

Lectura volumului ne-a permis să notăm prezenţa unor elemente lexicale explicative intratextuale. În prezentarea noastră, ne vom opri doar asupra gloselor intratextuale marcate parantetic, prin semnul grafic paranteze rotunde „(...)", neinteresându-ne glosele introduse prin apozeme sau mărci explicative (GALR 2008, II: 655–668)[1].

Prin urmare, parcurgerea volumului ne-a permis identificarea a 102 situaţii în care, pe de o parte, un termen presupus a fi mai puţin cunoscut sau chiar necunoscut este urmat de glosa sa, iar, pe de altă parte, unui termen deja cunoscut i se atașează un echivalent neologic.

În funcție de informația comunicată, de expresia și conţinutul celor doi termeni implicaţi în ecuaţie, am identificat următoarele situaţii:

(1) Elementele lexicale marcate parantetic aduc o informație suplimentară fie cu funcție clarificatoare, fie cu rol coeziv din punct de vedere textual.

(1.1) „*Acolo au avut el prilej de-a slugi unui om de frunte, carele tocma întru acea temniță (**nu știu pentru ce**) au fost poruncit craiul să-l pună, după ce s-au slobozit acela de-acolo* [...]" (Fulea 1819: 93).

(1.2) „*Întâmplându-să atunci de după vro câțva ani au fost o foamete foarte mare, despre care Iosif (**întru norocul său**) bine s-au fost chivernisit, că au fost cumpărat atâta grâu, cât toată Țara au putut hrăni*" (Fulea 1819: 94).

(1.3) „*Aceasta au mișcat pre bărbatul cel bătrân, ca să trimită feciorii săi întru acea țară, în care Iosif **(carele s-au ținut a fi mort)** încă mai avea grâu de vândut*" (Fulea 1819: 94).

(1.4) „*Voi știți cum că iubesc eu pre voi. Dacă aș fi eu acum de moarte, și aș vedea cum că voi înșivă v-ați fi făcut nenorocoși, dragii miei prunci! nici în beteșugul mieu nu v-aș pofti să mă mângăiați. **(Pruncii la vorbele acestea nu s-au putut conteni de plâns.)** Totuși eu socotesc:* [...]" (Fulea 1819: 5–6).

(1.5) „*Știi tu încă dragul mieu **Moisi (așa s-au chiemat pruncul cel de 7 ani a lui Iacob cel bătrân)** ce rău au vrut să-ți facă ție* [...]" (Fulea 1819: 53).

(1.6) „*După aceia au povestit Similachie la **Farica** lui **(așa s-au chiemat fata cea sălbatecă)** de multe ori ceva de Patriia sa* [...]" (Fulea 1819: 102).

(1.7) „*Priiatine! dacă e numai aici drept, **(arătând pre piept)** nu-i nici o lipsă, toate să pot suferi*" (Fulea 1819: 122).

(1.8) „*Dragilor prunci! **(aici s-au întors către micuți)**, voi încă nu înțălegeți ce am zis eu acum* [...]" (Fulea 1819: 122).

Examinarea exemplelor de la (1.1) la (1.8) ne permite să observăm că parantezele rotunde delimitează grafic o sintagmă, o structură sau chiar un enunț. Exceptând primele două exemple, notăm că restul secvențelor textuale explicative – de la (1.3) până la (1.8) – corespund textului original german. Astfel, în exemplele de la (1.1) până la (1.4), conţinutul marcat parantetic,

[1] Precizăm, de asemenea, că nu interesează în studiul de față în ce măsură Moise Fulea rămâne fidel textului lui Campe sau aduce completări acestuia.

BDD-V4250 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 18:17:11 UTC)

prin precizările pe care le aduce, contribuie la înțelegerea și clarificarea contextului discursiv. Cum de altfel informaţiile suplimentare organizate în jurul verbului metalingvistic *a (se) chema* și marcate în exemplele (1.5) și (1.6) vin să delimiteze, să identifice și să precizeze cuvântul explicat. Mai mult, prin informația parantetică din exemplele (1.7) și (1.8) se introduce o indicație regizorală de tip gestual al cărei rol e de a scoate în evidență efectul pe care autorul îl așteaptă de la cei care citesc textul, şi anume de a vizualiza scena şi de a empatiza cu eroii săi.

(2) Elementul lexical presupus a fi necunoscut sau mai puțin cunoscut este glosat prin corespondentul sinonimic latinesc.

(2.1) „*Odată* [...] *ședea* [...] *sub un* ***teiu (tilia)*** *umbros* [...]” (Fulea 1819: 2–3).

(2.2) „[...] *altora facem pentru că* ***nime (nemo)*** *nu vrea bucuros a să certa* [...]” (Fulea 1819: 24).

(2.3) „[...] *cum că doară într-aceasta stă păstrarea, ca toate, ce are oare cineva să le pună sus, şi* ***să*** *le* ***închidă (claudere)*** *fără de-a să folosi acela a cui sânt* [...]” (Fulea 1819: 36).

(2.4) „[...] *totuş în oarece* ***întâmplare (casus)*** *mai mult să cinstește* [...]” (Fulea 1819: 31).

(2.5) „*Căci aerul într-o casă închis e* ***otravă (toxicum)*** *primejdioasă*” (Fulea 1819: 19).

(2.6) „[...] *și dacă nu să iubește un* ***prunc (puer)*** *de părinți și de dascălul său, destul de greu e aceasta*” (Fulea 1819: 23).

(2.7) „[...] ***săracul (miser)*** *acela bărbat, avusă muiare și cinci prunci* [...]” (Fulea 1819: 7).

(2.8) „*Precum p.p. un* ***bulbuc (glebula)*** *de nea, carele de pre un munte în jos să prăvăleşte, tot mai mare să face, şi tot mai iute să prăvăleşte* [...]” (Fulea 1819: 28).

(2.9) „[...] *carea facere de bine în toată seara o putea în* ***cărticica*** *sa cea* ***de zi (diarium)*** *semna*” (Fulea 1819: 1).

(2.10) „[...] *că cine au fost odată în propriile sale lucruri* ***(negligens) leneș*** *și* ***(disipator) răsipatoriu****, unul ca acela și în lucrurile străine va fi așa”* (Fulea 1819: 30).

(2.11) „[...] *din nebăgare de samă s-au desbumbat până la* ***indusium (cămașe)*** [...]” (Fulea 1819: 9).

Fie exemplele de la (2.1) până la (2.8). Lectura acestora evidenţiază faptul că toate cuvintele glosate prin indicarea echivalentului latin fac parte din vocabularul de bază al limbii române. O analiză etimologică a termenilor explicați atestă apartenența acestora fie la fondul latin moștenit – exemplele de la (2.1) la (2.4), fie la cel împrumutat din slavă – exemplele de la (2.5) la

BDD-V4250 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 18:17:11 UTC)

(2.7)[1] –, sau sunt creații expresive cu bază latină – exemplul (2.8) (cf. DER, s.v. *bulbuc)*. De asemenea, este evident că prezenţa gloselor exprimate prin sinonime latinești din exemplele de la (2.1) până la (2.8), glose inexistente în originalul german, conferă textului o valoare aparte, în sensul în care, pe de o parte, contribuie la configurarea personalității traducătorului, evidenţiind erudiția acestuia (cunoașterea limbii latine, cunoaştere indispensabilă în epocă, întrucât latina era limba de referinţă şi de circulaţie a Europei) şi, pe de altă parte, atestă rolul didactic şi formativ al acestei cărţi (însuşirea unor elemente lexicale latineşti).

În schimb, credem că în exemplele (2.9) și (2.10) glosa ar putea avea o dublă interpretare, în funcţie de lecţiune: pe de o parte, ar putea fi considerată exclusiv un corespondent latin al termenului explicat (*diarium*, *negligens*, *disipator*), iar, pe de altă parte, ar putea fi văzută ca un împrumut învechit din latină (*diarium*, *neglighens*, *disipator*).

Mai mult, în cazul exemplului (2.10), notăm, pe de o parte, topica inversată a termenilor ecuației, și anume glosa ocupă poziţia primă, urmată imediat de termenul explicat şi, pe de altă parte, ortografierea cu un singur „s” în cazul cuvântului *disipator* în loc de „ss” (cum e în latină). Totuși, redarea cuvântului *disipator* cu un singur „s” ar putea fi un argument adus valorii de latinism învechit. În plus, atât *diarium*, cât şi *disipator*[2] sunt înregistraţi în DLR[a] ca forme „învechite”, în timp ce *neglighens* nu e reţinut.

În ceea ce privește exemplul (2.11), chiar dacă nu respectă structura examinată sub (2), îl înregistrăm aici, deoarece este unicul construct identificat în ansamblul textului, unde un cuvânt latin inclus în text, *indusium*, este glosat prin corespondentul românesc, *cămașe*.

(3) Termenul explicat, adaptat sistemului limbii române atât în plan grafic, cât și fonetic și morfologic, este glosat printr-un echivalent sinonimic în general cunoscut sau cu circulație regională.

(3.1) „*Odată fiind el* [...] *la o* ***nupţie (nuntă)*** *a unui prieten al său* [...]” (Fulea 1819: 8).

(3.2) „*Căci un* ***proditor (descoperitoriu)*** *să ureşte de tot feliul de om* [...]” (Fulea 1819: 99).

(3.3) „[...] *îi era ruşine* ***a mendica (cerşi)*** [...]” (Fulea 1819: 14).

---

[1] Referitor la glosa din exemplul (2.7), notăm că redactorii DLR[a] înregistrează cuvântul sub forma *mizer*, atribuindu-i două definiţii. Interesează aici doar prima, realizată prin sinonimie, și anume: „(despre ființe) Sărman, nenorocit”, urmată de referinţa de atestare – r. 5/p. 32, din Fulea 1819: „fiind săracul acela tinăr”. Semnalăm pe marginea atestării, în cazul în care, în viitor, acest articol ar fi revizuit, că prima ocurență în lucrarea citată figurează pe r. 11/p. 7.

[2] Pe marginea atestării cuvântului *disipator*, semnalăm, în cazul revizuirii articolului din DLR[a], că referința actuală la Costinescu 1870, respectiv la Laurian și Massim 1873 ar putea fi înlocuită cu cea din Fulea 1819.

BDD-V4250 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 18:17:11 UTC)

(3.4) „*Mai pre urmă de aveți și* ***celed (oameni de casă, familie)*** *faceţi-i să cunoască ei din toate lucrurile* [...]” (Fulea 1819: 107).

(3.5) „*Odată, când au fost el de 70 de anni, ședea într-o* ***silensă (tăcută)*** *seară de vară* [...]” (Fulea 1819: 2).

(3.6) „*Un om, carele fără* ***promeritul*** *său* ***(amiruirea)*** *sau fără greşala sa* [...]” (Fulea 1819: 30).

(3.7) „[...] *și care nu sânt de față și* ***i-au sucţedăluit (i-au umblat bine)*** *de vro câteva ori* [...]” (Fulea 1819: 87).

(3.8) „*Cea mai plăcută alui* ***ocupaţie (lucru)*** *era, ca să-și adune proprii săi, şi ai vecinului său prunci împrejur* [...]” (Fulea 1819: 2).

(3.9) „[...] *că tuturor acelor, ce-au primit* ***doctrina (învățătura)*** *lui și au urmat părinţescului lui sfat, foarte bine le-au umblat*” (Fulea 1819: 2).

(3.10) „[...] *și s-au lăsat lângă el jos, pentru ca să înceapă cu el un* ***dialog (vorbire)*** *plină de dragoste*” (Fulea 1819: 3).

(3.11) „[...] *că voi toți ați fost câte odată* ***infirmi****?* ***(bolnavi)*** [...]” (Fulea 1819: 6).

(3.12) „[...] *când să juca sau să ducea la* ***promenad (spațir)*** [...]” (Fulea 1819: 6).

Examinarea exemplelor de la (3.1) până la (3.7) ne permite să constatăm că, exceptând exemplul (3.4), unde rom. *celed* este un împrumut din maghiară (cf. magh. *cseléd*), în toate celelalte situații cuvintele explicate au etimon latin.

Astfel, rom. *nupție*[1] din exemplul (3.1) își află originea în lat. *nuptiae*. Rom. *proditor* din exemplul (3.2), cu originea în lat. *proditor*, al cărui sens de bază, la fel ca în situația noastră, în latină e de ‘cel care descoperă’, e înregistrat în DLR[a] doar cu sensul de ‘trădător, vânzător’. În cazul exemplului (3.3), remarcăm adaptarea la sistemul fonetic și morfologic românesc a verbului lat. *mendico, -are*, formă neînregistrată de dicționarele noastre[2]. În exemplul (3.5), rom. *silensă*, provenit din lat. *silens, -tis*, este atestat cu forma *silensu*, pl. *silense* în Vallian 1839[3]. Rom. *promeritul* din exemplul (3.6), cu etimonul latin *promereo* având sensul de ‘a câştiga, a merita’, nu e înregistrat în DLR[a]; în schimb, glosa acestuia, rom. *amiruirea*, derivat din *amirui*[4], e atestată de

[1] Notăm că rom. *nupție* nu e înregistrat în DLR[a], ci doar derivatul adjectival *nupţial*.

[2] E cunoscut că rom. *a cerși* are la bază, conform explicației furnizate de DER, forma veche a conjunctivului lat. *quaesīvi* > *cerşii* a verbului *a cere* < lat. *quaerere*.

[3] Cf. DLR[a], s.v. *silensă*. Propunem, în cazul revizuirii articolului, inserarea atestării identificate în Fulea 1819.

[4] Cf. DLR[a], s.v. *amirui*: „din *mirui*, cu acel *a* protetic, care se întâlnește adesea în cuvintele împrumutate din ungurește. Magh. *nyerni*; În Transilvania «a câștiga, a dobândi»”.

BDD-V4250 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 18:17:11 UTC)

redactorii DLR[a] cu acest sens la Pop-Barcianu 1900[1]. Şi în exemplul (3.7), cuvântul explicat îşi are indiscutabil etimonul în lat. *succedare*, însă e posibil să fi fost împrumutat din franceză (fr. *succeder*) (cf. DLR[a], s.v. *sucțedălui*). Întrebuinţat în Transilvania şi Bucovina, conform informației înregistrate în DLR[a], acesta „de obicei construit cu dativul: *a-i reuși o acțiune; a avea succes într-o acțiune*" e atestat cu acest sens la Bariţiu 1889[2].

Dacă termenii explicaţi, discutaţi anterior, sunt astăzi ieşiţi din uz, în exemplele de la (3.8) până la (3.12) termenii explicați (latino-romanici) sunt glosați prin echivalente sinonimice general cunoscute și cu circulaţie largă sau regională[3].

(4) Termenul explicat este glosat prin echivalente sinonimice general cunoscute sau cu circulaţie locală ori regională.

(4.1) „*Iară de să afla oameni fără de* ***D[u]mnezeu (credință)****, carii lui însuşi făcea nedreptate* [...]" (Fulea 1819: 2).

(4.2) „[...] *pentru că acesta să isprăveşte cu capul, sau mai bine să zic cu* ***inima (sufletul)*** [...]" (Fulea 1819: 12).

(4.3) „*Iară cel mai mare era totdeauna leneş, şi fără* ***bucurie (chef)***" (Fulea 1819: 21).

(4.4) „[...] *pentru care ca un vrednic de urgisire om* ***de nemic (sau rău)*** *au trebuit* [...]" (Fulea 1819: 27).

(4.5) „[...] *și l-au pus moștean preste toate* ***averile (bunurile)*** *sale*" (Fulea 1819: 35).

(4.6) „[...] *atunci sânteți grijitori* ***(păstrători) prunci***" (Fulea 1819: 36).

(4.7) „[...] *și nu mult după aceia au călătorit către o* ***insulă (ostrov)*** *în care să vindea oamenii* [...]" (Fulea 1819: 102).

(4.8) „*Oare nu-și samănă* ***țăranul (plugariul)*** *pământul său iară* [...]" (Fulea 1819: 119).

(4.9) „[...] *căci el au fost un* ***negoțitoriu (negoțiator)*** *foarte văzut* [...]" (Fulea 1819: 7).

(4.10) „*[...] și când iaste năduşală, plinele de răpaos* ***vânturi de către apus (zefire)*** *ne răcoresc*" (Fulea 1819: 129).

(4.11) „*Însă după vro câtăva vreme iară* ***ș-au venit în fire (s-au descebăluit)*** *și apoi au început bine durerile*" (Fulea 1819: 18).

(4.12) „[...] *pentru care să cumpere bucate, și i-au pus în* ***dulapul (castănul)*** *său*" (Fulea 1819: 109).

---

[1] Şi în acest caz, în eventualitatea revizuirii articolului, se poate adăuga şi această referinţă mult mai timpurie faţă de cea indicată de DLR[a].

[2] Şi aici referinţa atestării ar putea fi actualizată.

[3] Doar în exemplul (3.12) notăm o variantă a lui *promenadă*, cuvânt cu etimologie multiplă, cf. DLR[a]: din fr. *promenade*, germ. *Promenade*, în timp ce glosa e realizată printr-o variantă grafică a lui şpaţir (din germ. *Spazier*).

BDD-V4250 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 18:17:11 UTC)

Remarcăm, în cazul exemplului (4.10), că termenul explicant exprimat prin forma învechită *zefire* sintetizează structura explicată *vânturi de către apus*. În exemplele (4.11) și (4.12), glosele sunt realizate prin regionalisme, și anume *a se descebălui* pentru *a-și veni în fire*, respectiv germanismul *castăn* pentru *dulap*. Notăm pentru ultimele două exemple că ambele sensuri sunt înregistrate în DLR[a], însă atestarea e târzie: primul e atestat la Bărac 1846, în timp ce pentru al doilea e indicat „volumul XVII din *Răspunsuri la Chestionarul lingvistic al lui B. P. Hasdeu* (manuscris legat în 18 vol.)" (cf. DLR[a], s.v. *castăn*).

3. În loc de concluzii

Examinarea corpusului nostru ne-a permis să constatăm că, dincolo de informațiile semantice vehiculate, toate aceste glose, exceptându-le pe cele înregistrate de la (1.3) până la (1.8), nu figurează în originalul german. Prin marcarea acestora, Moise Fulea caută să se asigure că elementele lexicale sunt nu doar înțelese, ci și corect achiziționate de către un posibil public cititor. Mai mult, prezența acestora conferă lucrării traduse de Moise Fulea un caracter didactic.

SURSE

Fulea 1819: Moise Fulea, *Cărticica năravurilor bune pentru tinerime, acum întâiu de pre nemție pre românie întoarsă*, Sibii, În Tipografia lui Ioann Bart.

BIBLIOGRAFIE

Albu, N., 1972, „Copia unui manuscris necunoscut al lui Moise Fulea", în *Mitropolia Ardealului*, anul XVII, noiembrie–decembrie, nr. 11–12, p. 890–897.

Aldea, Maria, 2012, „Valori ale mărcilor explicative în *Lexiconul de la Buda (1825)*", în Zafiu, Dragomirescu, Nicolae (ed.) 2012, p. 305–309.

Aldea, Maria, 2011, „Mijloace de realizare a explicării în *Dialogu. Pentru inceputul linbei romana. Intră nepotu si unchiu*, de Petru Maior", în Chelaru-Murăruș, Cvasnîi-Cătănescu, Ene, Uşurelu, Zafiu (ed.) 2011, p. 15–22.

Bariţiu, George, 1889, *Părţi alese din istoria Transilvaniei. Pre două sute de ani în urmă*, vol. I, Sibiu, Tipografia W. Krafft.

Bărac, I., 1846, *Toată viaţa, isteţiile şi faptele minunatului Til Buhoglindă, cele de râs şi minunate la cetire, spre trecere de vreme, în zilele sau ceasurile omului cele de odihnă*, după limba nemțească tălmăcită și acum a doua oară tipărită, Braşov, Tipografia Ioan Gött.

BDD-V4250 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 18:17:11 UTC)

Chelaru-Murăruș, Oana, Maria Cvasnîi-Cătănescu, Claudia Ene, Camelia Uşurelu, Rodica Zafiu (ed.) 2011, *Text și discurs. Omagiu Mihaelei Mancaș*, București, Editura Universității din București.

Costinescu, Ion, 1870, *Vocabular româno-francesu*, Bucureşti, Tipographia Naţională Antreprenor C. N. Rădulescu.

Diaconovich, C., 1900, *Enciclopedia Română*, publicată din însărcinarea și sub auspiciile Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român, Tomul II, Sibiiu, Editura și tiparul lui W. Krafft.

Duțu, Alexandru, 1968, *Coordonate ale culturii românești în secolul XVIII (1700–1821)*, București, Editura pentru Literatură.

Ghibu, Onisifor, 1975, *Din istoria literaturii didactice românești*, ediție îngrijită de Octav Păun, Tabel cronologic, studiu introductiv, note și comentarii: V. Popeangă, București, Editura Didactică și Pedagogică.

Laurian, A.T., I. Massim, 1871 [în realitate: 1877], *Dicţionaru limbei române*, București, Noua Tipografie a Laboratorilor Români.

Minerva. Enciclopedie română, 1929, Cluj, Editura Comitetului de redacție al Enciclopediei române Minerva.

Oltean, Vasile, 1989, *Școala românească din Șcheii Brașovului*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.

Păcurariu, Mircea, 1996, *Dicționarul teologilor români*, București, Univers Enciclopedic, 1996.

Păcurariu, Mircea, 1992, *Istoria bisericii românești din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș pînă în 1918* [uz intern], Cluj-Napoca, [s.n.].

Pop-Barcianu, Sab., 1900, *Dicţionar român-german şi german-român*, Sibiu, W. Krafft.

Roșca, Eusebiu R., 1937, *Monografia Mitropoliei Ortodoxe Române a Ardealului începând dela repausarea Arhiepiscopului Mitropolit Andreiu Baron de Șaguna pînă astăzi. Contribuții istorice*, Sibiu, Tipografia Fondul cărților funduare.

Roșca, Eusebiu R., 1911, *Monografia Institutului seminarial teologic-pedagocic „Andreian" al Arhidiecezei Gr. Or. Române din Transilvania*, Sibiiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane.

Steuckardt, Agnès, Aïno Niklas-Salminen (sous la direction de), 2005, *Les marqueurs de glose*, Aix-en-Provence, Publications de l'Université de Provence.

Timotin, Emanuela, 2013, „Apprendre et expliquer. Les gloses dans Une vie de Skandenberg traduite de l'italien en roumain au XVIIIe siècle", *Revue Roumaine de Linguistique*, LVIII, 2, p. 205–221.

Vallian, I.A., 1839, *Vocabular purtăreţ rumânesc-franţozesc şi franţozesc-rumânesc, urmat de un mic vocabular de omonime*, Bucureşti, Tipografia lui Friderih Valbaum.

Zafiu, Rodica, Adina Dragomirescu, Alexandru Nicolae (ed.), 2012, *Limba română: Direcții actuale în cercetarea lingvistică (I). Gramatică, fonetică și fonologie, istoria limbii române, filologie. Actele celui de al 11-lea Colocviu Internațional*

BDD-V4250 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 18:17:11 UTC)

al Departamentului de Lingvistică (București, 9–10 decembrie 2011), București, Editura Universității din București.

SIGLE

DLR[a]: *Dicționarul limbii române*, tom I–XIX, ediție anastatică după *Dicționarul limbii române (DA)* și după *Dicționarul limbii române (DLR)*, București, Editura Academiei, 2010.

DER: Alexandru Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, ediție îngrijită de Tudora Șandru Mehedinți și Magdalena Popescu Marin, București, Saeculum, 2007.

GALR II: *Gramatica limbii române*, vol. II, Tiraj nou, revizuit, București, Editura Academiei, 2008.

Maria ALDEA
Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca

BDD-V4250 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 18:17:11 UTC)